

ISSN 2524-2369 (Print)
ISSN 2524-2377 (Online)

ГІСТОРЫЯ HISTORY

УДК 930(947.6)
<https://doi.org/10.29235/2524-2369-2022-67-4-373-385>

Паступіў у рэдакцыю 29.08.2022
Received 29.08.2022

А. А. Каваленя

Аддзяленне гуманітарных навук і мастацтваў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь

ГОД ГІСТАРЫЧНАЙ ПАМЯЦІ – СРОДАК РАЗУМЕННЯ ВЫТОКАЎ І РАЗВІЦЦЯ БЕЛАРУСКАГА НАРОДА

Анотацыя. Аналізуецца складны і проціворочны працэс генезіса, становлення і развіцця беларускага этноса. Понятце «народ» разглядаецца не толькі як гісторыка-этнографічная абшчыннасць, але і як гісторыка-політычная катэгорыя: гісторычна змяняемая абшчыннасць людзей, якая ў працэсе развіцця грамадства аб'ектыўна ўдзельнічае ў матэрыяльным вытворстве, развіцці культуры, палітычнай дзейнасці. Паслядоўны аналіз важнейшых гісторычных этапаў фарміравання беларускага этноса дазволіў выявіць месца беларускага народа ў складаных этнаполітычных падзеях мінулага і геапалітычных вызовах сучаснасці. Паказаны працэс фарміравання беларускага народа, яго роля і месца ў стварэнні нацыянальнай дзяржаўнасці.

Ключевыя словы: гісторычная памяць, беларускі народ, гісторычны працэс, нацыянальная дзяржаўнасць, гісторыка-культурнае спадчына

Для цытавання: Каваленя, А. А. Год гістарычнай памяці – сродак разумення вытокаў і развіцця беларускага народа / А. А. Каваленя // Весті Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 2022. – Т. 67, № 4. – С. 373–385. <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2022-67-4-373-385>

Alexander A. Kovalenya

Humanities and Fine Arts Division of the National Academy of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus

YEAR OF HISTORICAL MEMORY IS AN EXAMPLE OF A REASONABLE OUTFLOW AND DEVELOPMENT OF THE BELARUSIAN PEOPLE

Abstract. The complex and contradictory process of the genesis, formation and development of the Belarusian ethnos is considered. The perspective of considering the concept of “people” not only as a historical and ethnographic community, but also as a historical and political category is shown: a historically changeable community of people, which in the process of development of society objectively participates in material production, the development of culture, and political activity. A consistent analysis of the most important historical stages in the formation of the Belarusian ethnos made it possible to identify the place of the Belarusian people in the complex ethno-political events of the past and in the geopolitical challenges of our time. Scientific understanding of the process of formation of the Belarusian people, its role and place in the creation of national statehood has shown the decisive role and driving force of the Belarusian people.

Keywords: historical memory, Belarusian people, historical process, national statehood, historical and cultural heritage

For citation: Kovalenya A. A. Year of Historical Memory is an example of a reasonable outflow and development of the Belarusian people. *Vesti Natsyyanal'nai akademii navuk Belarusi. Seriya humanitarnykh navuk = Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Humanitarian Series*, 2022, vol. 67, no. 4, pp. 373–385 (in Belarusian). <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2022-67-4-373-385>

Уводзіны. Сёння ў СМІ, інтэрнэт-прасторы і грамадстве заслужана надаецца вялікая ўвага навуковым дасягненням у галіне дыфравізацыі, рабатызацыі, даследаванням штучнага інтэлекту і генетычных механізмаў, а таксама навукова-тэхналагічным вынаходствам. Разам з тым поспехі ў прыродазнаўчых і тэхнічных навуках зусім не азначаюць змяншэнне ўвагі да сацыяльна-гуманітарных ведаў. Наадварот, на сённяшні дзень іх значнасць нават павялічваецца. Яскравым прыкладам з'яўляюцца адносіны да гісторыі народа – падмурка нацыянальнай дзяржаўнасці, без

якога немагчыма будаваць будучыню. Развіццё грамадства заўсёды цесна звязана з вопытам папярэдніх пакаленняў, таму вельмі важна захаваць і перадаць нашчадкама назапашаныя каштоўнасці народа.

Менавіта з гэтай нагоды 2022 год абвешчаны ў Беларусі годам гістарычнай памяці. Гэта выдатная магчымасць кожнаму асэнсаваць гістарычны шлях продкаў, адкрыць для сябе перспектывы асабістага месца ў жыцці беларускага народа. Год гістарычнай памяці – гэта сродак разумення вытокаў і развіцця беларускага народа, яго таленту, дабыні, адкрытасці, шчырасці, працоўнай і ратнай славы, гераізму і высакароднасці – усяго таго, што дазволіла народам звацца.

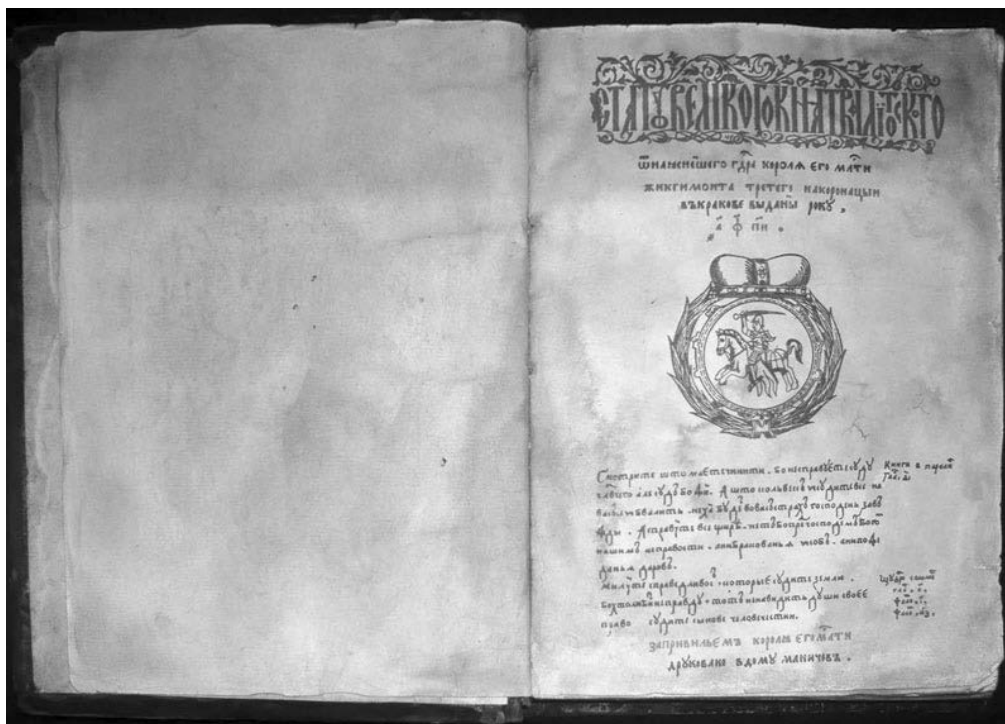
Асноўная частка. Агульнавядома, што гісторыя народа – гэта падмурак, без якога немагчыма будаваць будучыню. Менавіта ў працэсе гістарычнага развіцця грамадства і наладжвання матэрыяльнай вытворчасці людзі не толькі ствараюць і ўдасканалюць прылады працы, але змяняюцца і самі. Гісторыя – гэта бесперапынны працэс змены чалавечай прыроды і ўдасканалення духоўна-светапогляднага пачатку чалавека. Менавіта дзякуючы свядомай і мэтанакіраванай дзейнасці людзей адбываліся эвалюцыйныя пераўтварэнні сістэмы грамадства, жыццядзейнасці ад першабытнага грамадства да вышынь сучаснай цывілізацыі.

Кожны народ у працэсе гістарычнага развіцця выпрацоўвае пэўную сістэму ідэй, уяўленняў, паняццяў і прынцыпаў фарміравання сваёй нацыянальнай супольнасці, формы дзяржаўнага і эканамічнага жыцця і ўзаемаадносін з іншымі народамі. Гэтыя ідэі і ўяўленні, захаваныя ў народных традыцыях і свядомасці людзей, абагульняюцца ў навуковых працах, мастацкіх творах, праграмах палітычных партый і грамадскіх рухах, замацоўваюцца ў канстытуцыях і складаюць аснову дзяржаўнасці. Неабходна адзначыць, што гістарычная памяць – гэта тая дзейная зброя супраць тых, хто імкнецца перапісаць гісторыю беларускага народа на карысць пэўным палітычным намаганням, пазбавіць нас памяці, каб здрадзіць гістарычнаму лёсу народа.

Зразумела, генезіс, станаўленне і развіццё беларускага этнасу – працэс складаны і супярэчлівы. Былі часы, калі нават фізічнае існаванне беларускага народа ставілася пад пагрозу. Вопыт сведчыць, што нашым продкам даводзілася пастаянна адстойваць права на існаванне. У працэсе гістарычнага развіцця фарміраваўся светапогляд беларускага народа і яго эліты, умацоўвалася разуменне неабходнасці цэнтралізацыі ўлады, якая адпавядае інтарэсам большасці народа. Менавіта дадзены вектар сацыяльна-эканамічнага і грамадска-палітычнага развіцця выразна прадстаўлены ў сучаснай Рэспубліцы Беларусь. Найважнейшай задачай улады з'яўляецца абарона народа і яго дзяржаўнасці. Гэтая функцыя ўскладзена на інстытут прэзідэнцкай улады, які ўвасабляе адзінства народа, гарант прагрэсу і паспяховага развіцця беларускага грамадства, правоў і свабод чалавека і грамадзяніна [1, с. 22].

Імкненне зразумець глыбінныя праблемы жыццядзейнасці беларускага народа патрабуе грунтоўнага асэнсавання падзей, якія адбываліся ў працэсе гістарычнага развіцця і барацьбы за захаванне нацыянальнай самасці і ідэнтычнасці. Паглыблены аналіз гістарычнага вопыту беларускага народа будзе спрыяць выяўленню ўнікальнасці светапогляднага і духоўна-культурнага патэнцыялу, асаблівасцей нацыянальнага характару, разуменню важнейшых гістарычных этапаў фарміравання беларускага этнасу, яго месца ў складаных этнапалітычных падзеях, якія адбываліся, а таксама ў геапалітычных выкліках сучаснасці. Навуковае даследаванне старонак нацыянальнай гісторыі ў нашы дні з'яўляецца адной з найважнейшых задач айчынай гуманітарнай навукі. У працэсе гістарычнага развіцця ў міфах і легендах, рэлігійных паданнях і традыцыях, культуры і навуцы назапашаны багаты вопыт жыццядзейнасці народа, на аснове якога фарміруецца яго этнічная, а затым і нацыянальная самасвядомасць.

Значным укладам у даследаванне гісторыка-культурнай і грамадска-палітычнай спадчыны беларускага народа з'яўляюцца працы М. В. Доўнар-Запольскага, Я. Ф. Карскага, В. У. Ластоўскага, У. М. Ігнатоўскага, Ул. І. Пічэты, М. М. Нікольскага, І. М. Ігнаценкі, А. А. Мясешкі, В. К. Бандарчыка, І. С. Краўчанкі, С. А. Падокшына, Я. М. Бабосава, М. Ф. Піліпенкі, В. М. Ляўко, А. І. Лакоткі, Г. В. Штыхава, П. Ф. Лысенкі, А. Г. Калечыц, А. П. Грыцкевіча, М. А. Ткачова, Г. Я. Галенчанкі, Э. М. Загарульскага, А. М. Мацко, А. І. Залескага, М. В. Біча, Ул. Ф. Ладысева, П. І. Зялінскага, В. Ф. Голубева, М. У. Смяховіча, В. І. Семянкова, В. І. Шабайлава, В. А. Круталевіча, І. А. Юхо, Т. І. Доўнар, Р. А. Васілевіча, П. І. Брыгадзіна, Ю. М. Бохана, В. В. Даніловіча,

Статут Вялікага Княства Літоўскага 1529 г.

І. А. Саракавіка, В. Л. Насевіча і многіх іншых. У шматлікіх працах айчынных гісторыкаў з нацыянальна-дзяржаўных пазіцый раскрываюцца адзінства і цэласнасць гістарычнага працэсу, паказаны месца і роля беларускага народа ў сацыяльна-эканамічных і духоўна-культурных дасягненнях Беларусі.

Несумненна, цяжка ўявіць магчымасць развіцця беларускага грамадства без твораў класікаў айчыннай літаратуры, у якіх ярка і маляўніча адлюстравана багацце духоўнага свету продкаў і сучаснікаў беларускага народа, – Паўлюка Багрыма, Францішка Багушэвіча, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Міхася Зарэцкага, Максіма Багдановіча, Якуба Коласа, Янкі Купалы, Максіма Гарэцкага, Цішкі Гартнага, Пятра Глебкі, Кандрата Крапівы, Кузьмы Чорнага, Анатоля Астрэйкі, Адама Бабарэкі, Аркадзя Куляшова, Андрэя Макаёнка, Максіма Танка, Івана Мележа, Івана Шамякіна, Пімена Панчанкі, Івана Чыгрынава, Ніла Гілевіча, Рыгора Барадзіна, Генадзя Бураўкіна, Міхася Мушынскага, Уладзіміра Гніламедава і многіх іншых. У іх творчай спадчыне не толькі распаўсюджвалася жывая і сакавітая беларуская мова, але знаходзілі адлюстраванне многія падзеі сацыяльнага і палітычнага жыцця беларускага народа і яго трагічныя старонкі. Важна адзначыць, што ў творах айчынных класікаў пастаянна гучаў высокі грамадзянскі заклік да народа заняць «свой пачэсны пасад між народамі».

Сёння ў гісторыка-этнаграфічнай класіфікацыі тэрмін «народ» вызначаецца як гістарычная супольнасць, якая склалася з прычыны агульнага гістарычнага развіцця, узаемаўплыву і выпрацоўкі падобных духоўна-культурных і сацыяльна-бытавых асаблівасцей. Зразумела, гэтыя этнічныя прыкметы ў першую чаргу характарызуюць не толькі матэрыяльную і духоўную культуру народа, прылады яго працы, жыллё, адзенне, харчовыя звычкі, абрады, вераванні, сямейныя адносіны, але, што асабліва важна, дапамагаюць выявіць інтэлектуальныя здольнасці людзей да арганізацыі жыццядзейнасці народа.

У навуцы склалася мноства азначэнняў і класіфікацый паняцця «народ»¹. Найбольш ужывальнымі з’яўляюцца: геаграфічная, лінгвістычная, антрапалагічная, гаспадарча-культурная,

¹ Паняцце «народ» выкарыстоўваецца ў разнастайных навуках, выяўляецца міждысцыплінарнай катэгорыяй і адрозніваецца значным аб’ёмам і зместам. У шырокім сэнсе паняцце «народ» падразумявае сацыяльную супольнасць як сукупнасць людзей, аб’яднаных пэўнымі сувязямі і адносінамі (тэрытарыяльнымі, эканамічнымі, палітычнымі, сацыяльнымі, біялагічнымі, гісторыка-культурнымі, духоўна-маральнымі, моўнымі, этнічнымі і інш.).

гісторыка-этнічная, гісторыка-палітычная класіфікацыі. Сутнасць крытэрыяў гэтых класіфікацый адлюстравана ў іх назвах, якія былі распрацаваны адпаведнымі навукамі. У нашым выпадку мы разглядаем паняцце «народ» не толькі як гісторыка-этнаграфічную супольнасць, але і як гісторыка-палітычную катэгорыю. Гэта не застылая субстанцыя, а гістарычна зменлівая агульнасць людзей, якая ў працэсе развіцця грамадства аб'ектыўна ўдзельнічае ў матэрыяльнай вытворчасці, развіцці культуры, палітычнай дзейнасці, духоўна-маральных набытках, сацыяльных і грамадска-палітычных рухах і г. д.

Як ужо адзначалася, паняцце «народ» валодае шэрагам характэрных этнічных, сацыяльных і палітычных прыкмет, якія адрозніваюць яго ад іншых сацыяльных супольнасцей. Да іх у першую чаргу можна аднесці агульную тэрыторыю пражывання, мову, традыцыі, культуру, ідэяна-палітычныя перакананні, светапоглядныя каштоўнасці, рэлігійныя погляды, а таксама этнічнае адзінства. Гэтыя прыкметы многія спецыялісты называюць базавымі, іх сукупнасць з'яўляецца асновай для адасаблення пэўнай сацыяльнай супольнасці і прызнання яе народам.

Падкрэслім, што народ як сацыяльная супольнасць упершыню стаў агульнапрызнаным суб'ектам міжнароднага права толькі ў 1945 г., у выніку замацавання ў Статуте Арганізацыі Аб'яднаных Нацый¹ прынцыпу «раўнапраўя і самавызначэння народаў». Вядома, што прыняты ў 1945 г. Статут ААН пачынаецца словамі: «Мы, народы...» [2].

Варта заўважыць, што ў многіх міжнародна-прававых дакументах прысутнічае тэрмін «народ», але ні ў адным з іх няма разгорнутага азначэння гэтага паняцця з пункта гледжання міжнароднага права. Упершыню паняцце «народ» было фармальна разгледжана толькі ў 1972 г., калі міжнародная камісія юрыстаў аналізавала падзеі, якія адбыліся ва Усходнім Пакістане². Члены камісіі адзначылі, што існуючыя ў свеце чалавечыя супольнасці звычайна маюць агульныя «гістарычныя, расавыя ці этнічныя, культурныя, моўныя, рэлігійныя, ідэалагічныя, геаграфічныя альбо тэрытарыяльныя прыкметы». Было падкрэслена, што «народ пачынае існаваць толькі тады, калі ён усведамляе сваю ўласную ідэнтычнасць і пацвярджае сваю волю да існавання» [3, с. 70].

Нягледзячы на наяўнасць агульных падыходаў да дэфініцыі паняцця «народ», існуе шэраг істотных адрозненняў, абумоўленых як нацыянальнай і гістарычнай спецыфікай, так і асаблівасцямі пазіцыянавання дзяржаў на міжнароднай арэне і, адпаведна, рэалізацыі дзяржаўнай палітыкі ў сферы забеспячэння нацыянальнай бяспекі. Так, аўтары выдадзенага ў 2001 г. «Вялікага юрыдычнага слоўніка» адзначаюць, што дыскусіі на гэтую тэму адбываюцца з XIX ст., але да гэтага часу агульнапрынятага ўсёй міжнароднай супольнасцю азначэння паняцця «народ» не існуе, прычым не толькі ў міжнародна-прававой, але і ў этнаграфічнай літаратуры. На аснове аналізу вялікай колькасці азначэнняў слоўнік трактуе паняцце «народ» як устойлівую супольнасць людзей, якая гістарычна склалася на пэўнай тэрыторыі і адрозніваецца ад астатніх адзінай мовай, асаблівасцямі культуры і псіхікі, а таксама ўсведамленнем свайго адзінства і фіксаванай саманазвай. На «практыцы паняцце “народ” у розных выпадках уключае племя, групу плямёнаў, народнасць, этнічную нацыю, рэлігійную супольнасць, моўную супольнасць» [4, с. 316–317].

Сёння многія даследчыкі справядліва лічаць, што «народ» – паняцце, якое мае канкрэтна-гістарычны змест. Яно змяняецца разам са зменай сацыяльна-эканамічных умоў і зрухаў, якія адбываюцца ў грамадска-палітычнай структуры дзяржавы. Паняцце «народ» «ужываецца звычайна ў двух асноўных значэннях – у палітычна-прававым і культурна-этнічным. У першым выпадку маецца на ўвазе сукупнасць грамадзян пэўнага дзяржаўнага ўтварэння, якія пражываюць на адной тэрытарыяльнай прасторы. У другім выпадку яно азначае супольнасць людзей, у аснове якой знаходзіцца агульнасць мовы, культуры, менталітэту» [5].

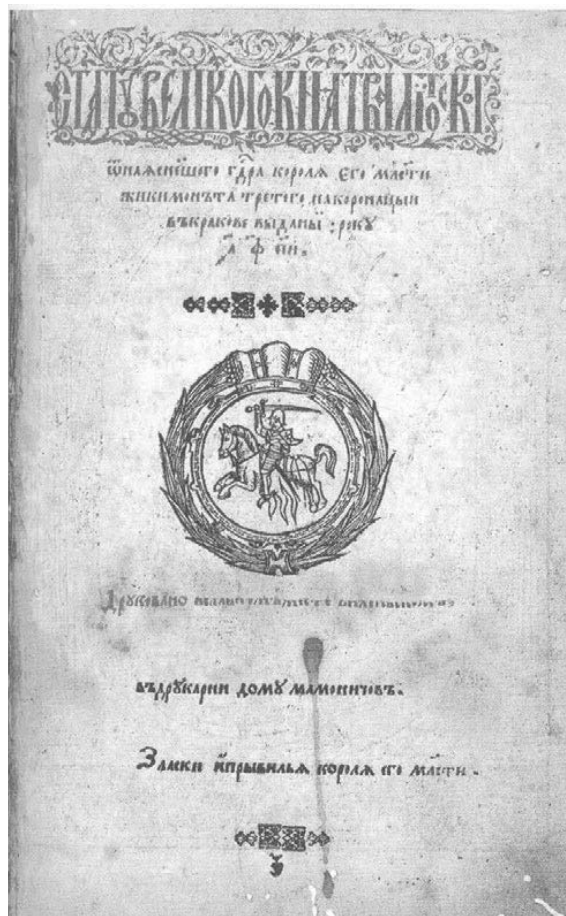
¹ У 1945 г. прадстаўнікі 50 краін прыехалі ў Сан-Францыска на канферэнцыю Аб'яднаных Нацый, прысвечаную стварэнню міжнароднай арганізацыі. На заключным пасяджэнні канферэнцыі 26 чэрвеня 1945 г. быў падпісаны Статут ААН – міжнародны дагавор, які заснаваў міжнародную арганізацыю ААН і стаў дзейнічаць 24 кастрычніка 1945 г.

² У час дзевяцімесячнай вайны за вызваленне Бангладеш, пачынаючы з 26 сакавіка 1971 г., пакістанская армія і члены ісламісцкага апалчэння з Джамаат-і-Ісламі, па розных даных, убілі прыблізна ад 300 000 да 3 000 000 чалавек. Былі пакараны выдатныя бенгальскія інтэлектуалы: 991 вучыцель, 13 журналістаў, 49 урачоў, 42 юрысты і 16 пісьменнікаў, мастакоў і інжынераў, згвалтаваны каля 400 000 бенгальскіх жанчын.

Не паглыбляючыся ў падрабязны аналіз найскладанейшай гісторыка-антрапалагічнай з’явы – этнагенезу¹, заўважым, што дэфініцыя паняцця «народ» да сённяшніх дзён выклікае спрэчкі сярод навукоўцаў і палітыкаў. Так, класікі марксізму ў свой час разглядалі гістарычны працэс з пункта гледжання тых, хто яго ажыццяўляе. Вырашальная роля народных мас у гісторыі вызначалася тым, што ў аснове забеспячэння развіцця чалавецтва і грамадскага прагрэсу знаходзіцца працоўная дзейнасць людзей. Менавіта людзі выступаюць найважнейшым элементам прадукцыйных сіл, якія складаюць найбольш рухомую частку спосабу вытворчасці. Навуковая тэорыя марксізму звязвае пераўтварэнні грамадскага развіцця з рэвалюцыйнай барацьбой пралетарыяту, зацікаўленага ў карэнных зменах не толькі дзеля ўласных інтарэсаў, але і на карысць усяго чалавецтва. У прыватнасці, К. Маркс падкрэсліваў, што «трэба мець на ўвазе не столькі інтарэсы пэўных асоб, хоць бы самых выдатных, колькі зацікаўленасць, якая прыводзіць у рух вялікія масы людзей, цэлыя народы, а ў кожным народзе, у сваю чаргу, цэлыя класы. Ды і тут важныя не кароткачасовыя выбухі, а працяглы дзеянні, якія выклікаюць вялікія гістарычныя перамены» [6, с. 306–308].

Нельга не заўважыць таго, што існуе нямала тэорый, якія адмаўляюць вырашальную ролю народа ў гістарычным працэсе. Некаторыя лічаць, што праблема народных мас набывае ў эпоху глабалізацыі і постмадэрнізму новае гучанне. Вядома, што паслядоўнікі постмадэрнізму не толькі пераглядаюць практычна ўсе фундаментальныя філасофскія катэгорыі, але і ажыццяўляюць «паслядоўнае і свядомае разбурэнне катэгарыяльнага апарату філасофіі» [7, с. 54]. Больш таго, расійскі філосаф В. У. Дзянісаў адзначае, што сёння адбываецца ўсё больш «шырокае ўварванне» некаторых тэарэтыкаў у палітыку. Прычым аўтар падкрэслівае, што, па некаторых ацэнках, «гэта з’ява ўяўляе галоўную праблему сучаснасці, паколькі адбываецца фарміраванне якасна новай масы, якая валодае адмысловымі ўласцівасцямі і тыпалагічнымі рысамі. Народ, лічаць яны, з «дапамогай разнастайных механізмаў парламентарызму, дэмакратычных прынцыпаў кіравання і грамадзянскай роўнасці, павышэння адукацыйнага і культурнага ўзроўню стаў фактычна ўключаны ў сістэму ўлады. Сацыяльная мабільнасць, якая рэзка павялічылася, пацягнула за сабой узнікненне «недыферэнцыраванай масы», прадстаўленай самымі рознымі пластамі грамадства. Масавы чалавек стаў пераважным і пануючым фактарам ва ўсіх сферах жыцця развітых соцыумаў» [5, с. 32].

Разам з тым у некаторых сучасных даследаваннях звяртаецца ўвага на тое, што «прыналежнасць да нацыі вызначаецца чалавекам у працэдурах самаідэнтыфікацыі, «нацыя» разумеецца не як «група», а як «сацыяльная супольнасць», г. зн. сацыякультурная супольнасць людзей, палітычна аб’яднаных у адной дзяржаве, якая звязана з дапамогай уяўлення і згуртавана

Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 г.

¹ Этнагенез (ад грэч. *ἔθνος* – «племя, народ» і *γένεσις* – «паходжанне») – працэс фарміравання этнічнай супольнасці (этнасу) на базе разнастайных этнічных кампанентаў. У навуцы да сённяшняга дня няма адзінага меркавання наконт вызначэння, а таксама падыходаў да ключавых складнікаў гэтай з’явы. Этнагенез беларусаў – гістарычны працэс фарміравання беларускага этнасу. Сярод вучоных не існуе адзінага меркавання пра час з’яўлення беларусаў як этнасу, а таксама пра продкаў сучасных беларусаў. Існуюць некалькі прынцыпова розных канцэпцый этнагенезу беларусаў.

Гістарычны слоўнік беларускай мовы: у 37 т.

агульнымі пачуццямі ідэнтычнасці і салідарнасці, агульнымі каштоўнасцямі мінулага і сучаснасці» [8, с. 5–6].

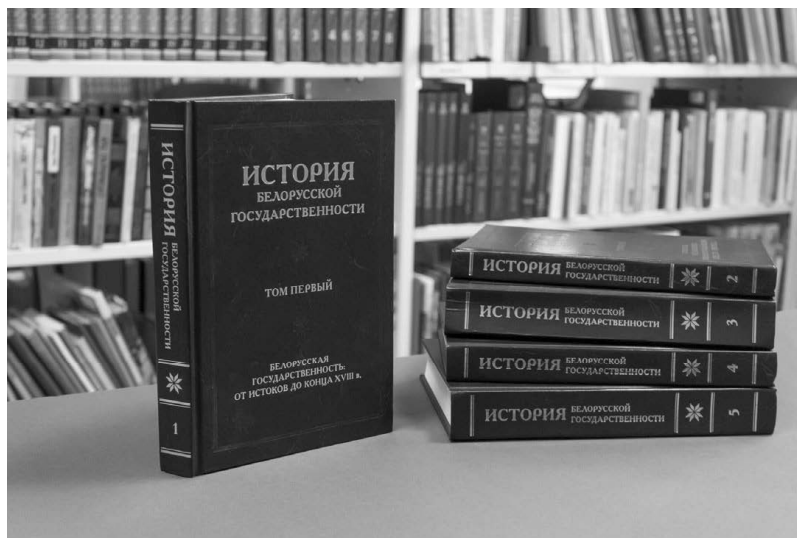
Як бачым, нават невялікі экскурс у асэнсаванне праблемы паняцця «народ», вызначэнне яго сутнасці і дынамікі гістарычнага развіцця адлюстроўваюць разнастайнасць навукова-метадалагічных падыходаў і наяўнасць шэрагу нявырашаных праблем, якія ўжо сёння патрабуюць навуковага аналізу, каб паспяхова, на дзяржаўным узроўні, ажыццяўляць абарону народа Беларусі.

Зварот да гісторыі нацыянальных традыцый беларускага народа паказвае, што нашы продкі ўжо з глыбокай старажытнасці збіралі і назапашвалі матэрыялы легендаў і паданняў. Гэта дазволіла адлюстраваць многія сюжэты жыцця людзей у творах вуснай народнай творчасці. Аб народзе складалі і спявалі песні, расказвалі легенды, у якіх прысутнічаюць спецыфічныя рысы, якія вызначаюцца беларускай традыцыяй. У іх адлюстроўваюцца найважнейшыя асаблівасці народнага жыцця з самых старажытных часоў. Гучаць напевы аб пераадоленні чалавекам прыроднай стыхіі, любові да роднага краю, яго мары і глыбокі аптымізм, надзея на лепшае жыццё і нянавісць да захопнікаў. Вопыт ранейшых пакаленняў захоўваўся ў народнай памяці, замацоўваўся ў гістарычных паданнях, дапамагаў людзям разбірацца ў складаных пытаннях гістарычных падзей.

У айчынай гістарыяграфіі, этнаграфічных працах, даследаваннях навукоўцаў-гісторыкаў, філосафаў, гісторыка-прававых працах вучоныя назапасілі багатыя матэрыялы, якія паказваюць, што першыя этнічныя супольнасці на землях Беларусі склаліся ў глыбокай старажытнасці і былі прадстаўлены родаплемяннымі ўтварэннямі, якія пакінулі пасля сябе шэраг археалагічных культур з тыповымі для іх прыкметамі. Такія культуры выяўлены ўжо ў фінальным палеаліце і мезаліце, ёсць падставы лічыць, што іх пакінулі плямёны розных этнічных груп, якія паслужылі генезісу і фарміраванню беларускага этнасу. Вынікі археалагічных і этнаграфічных даследаванняў пацвярджаюць, што этнічным субстратам фарміравання на беларускіх землях этнасу з'яўляліся плямёны крывічоў, дрыгавічоў і радзімічаў [9, с. 59–156].

У працэсе гістарычнага развіцця продкам беларускага народа, які выбраў дзіўнае месца пражывання ў цэнтры Еўропы, на геаграфічным водападзеле, на духоўна-культурным разломе еўрапейскай прасторы, прыйшлося пераадольваць шматлікія цяжкасці. На гэтым геапалітычным скрыжаванні адбываліся не толькі міжэтнічныя кантакты і ўзбагачэнне культур, але і частае сутыкненне эканамічных і духоўна-культурных інтарэсаў, што выклікала шматлікія міжэтнічныя і міжканфесійныя канфлікты, паўстанні і кровапралітныя войны.

На працягу многіх стагоддзяў продкам беларускага народа даводзілася пастаянна адчуваць то заходні, то ўсходні цывілізацыйны ўціск. Дзіўна, але факт: беларускі народ, прайшоўшы праз многія нягоды і шматлікія ваенныя выпрабаванні, паўстанні і войны, палітычныя і эканамічныя

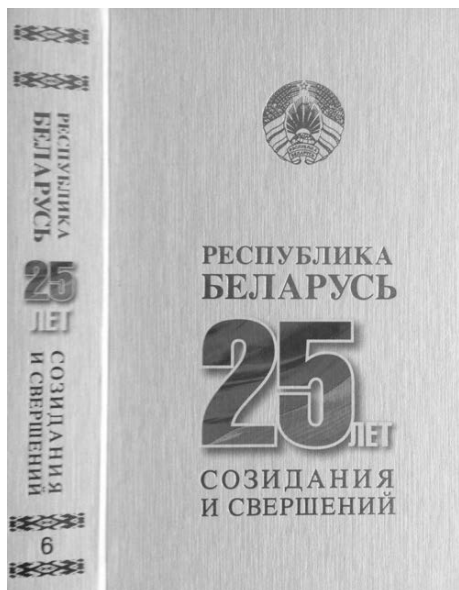
Гісторыя беларускай дзяржаўнасці: у 5 т.

ўзрушэнні, выстаяў, не сышоў з гістарычнай авансцэны, захаваў і пранёс праз стагоддзі традыцыі і духоўна-культурныя каштоўнасці продкаў, больш таго – адстаяў сваё права на самастойнае развіццё. Несумненна, пастаянныя ваенна-палітычныя і сацыяльна-эканамічныя выпрабаванні ў значнай меры не толькі прадвызначылі вектар этнакультурнага, сацыяльна-эканамічнага і духоўна-светапогляднага развіцця, але і загартавалі характар беларускага народа, умацавалі яго веру ў магчымасць пабудовы нацыянальнай дзяржаўнасці. Менавіта глыбінная нацыянальная самабытнасць беларускага народа, самаахвярная вернасць традыцыям продкаў з’явіліся аб’ектыўным фактарам таго, што Беларусь ніколі ў гісторыі не з’яўлялася залежнай тэрыторыяй, тым больш, калоніяй Захаду ці Усходу.

Агульнавядома, што ў працэсе гістарычнага жыцця ў грамадскай свядомасці народаў выпрацоўваецца пэўная сістэма духоўна-культурных каштоўнасцей, ідэй, уяўленняў, паняццяў, прынцыпаў, якія адлюстроўваюць найбольш агульныя заканамернасці нацыянальнай самабытнасці, формы сацыяльна-эканамічнай і дзяржаўна-прававой жыццядзейнасці, а таксама арганізацыю ўзаемаадносін з іншымі народамі. Назапашанае многімі пакаленнямі багацце народных традыцый і духоўна-культурных каштоўнасцей замацоўвалася ў грамадскай свядомасці народа і перадавалася ад пакалення да новых пакаленняў у народных традыцыях. Найбольш таленавітыя лідары інтэлектуальнай нацыянальнай эліты абагульнялі і замацоўвалі найкаштоўнейшыя ідэі і ўяўленні ў навуковых працах, творах літаратуры і мастацтва, праграмах грамадскіх рухаў і палітычных партый, якія складаюць тэарэтычную аснову грамадскага жыцця і магчымасці пабудовы народам сваёй дзяржаўнасці.

На беларускіх землях, дзякуючы таленту і самаадданай працы Еўфрасінні Полацкай і Кірылы Тураўскага, ужо ў XII ст. быў пакладзены пачатак асветніцкай дзейнасці. Актыўнае абуджэнне нацыянальнай ментальнасці і нацыянальнай самасвядомасці непарыўна звязана з асветніцкай дзейнасцю Ф. Скарыны, М. Гусоўскага, Я. Вісліцкага, А. Волана, С. Буднага, М. Радзівіла, В. Цяпінскага, А. Рымшы, Л. Сапегі, М. Сматрыцкага, Л. Зізанія, К. Лышчынскага і многіх іншых [10–12].

Менавіта дзякуючы іх падзвіжніцкай дзейнасці нашы продкі задоўга да многіх еўрапейскіх народаў (у тым ліку немцаў і італьянцаў, французцаў і палякаў) атрымалі пераклад Бібліі на мове свайго народа: «... Всих на свете христианских народов в слове божьем прозревши, сами одни только того были доказали, же подлуг науки апостольское своим влосным [власным] языком от так давного часу слово боже выложили имели и нам zostавили. В чом иные вси народы их прикладом, ледве се аж за тых наших веков обачили, и до того што не без малого забуреня и ображеня пришли, же слово боже з латинских и иных писмь, своим теж языком приржоним перекладати и читати почали», – адзначаў В. Цяпінскі ў прадмове да перакладу Бібліі [11, с. 23].

Рэспубліка Беларусь – 25 год стварэння і здзяйсненняў

рускага народа. Менавіта дзякуючы дасягненням творчай думкі асветнікаў, іх самаахвярнай падзвіжніцкай дзейнасці, фарміраваліся асноўныя прыкметы беларускай народнасці, а насельніцтва беларускіх зямель Вялікага Княства Літоўскага стала паступова ўсведамляць сябе самастойным народам.

Пераканаўчым сведчаннем фарміравання этнічнай свядомасці нашых продкаў з’яўляюцца даследаванні не толькі гісторыкаў, але і вучоных-філолагаў філіяла «Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа» Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, якія выкладзены ў 37-томным «Гістарычным слоўніку беларускай мовы»¹. У фундаментальным выданні прадстаўлены каля 75 тысяч слоў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы рукапісных і друкаваных крыніц XIV – XVIII стст. Мовазнаўцы прааналізавалі каля 120 старажытных кніг і рукапісаў (летапісы, хронікі і хранографы, воінскія і рыцарскія аповесці і раманы, мемуарныя і публіцыстычныя творы, жыцці, павучэнні, біблейскія тэксты, статуты), а таксама тысячы старонак актавых матэрыялаў (прывілеі, судовыя рашэнні, тастаменты, міждзяржаўныя дагаворы і пагадненні). Выдатныя даследчыкі скрупулёзна прааналізавалі лексіку Францыска Скарыны і Сымона Буднага, Фёдара Еўлашоўскага і Мялецця Сматрыцкага, Іпація Пацея і Пятра Скаргі, а таксама многіх іншых вядомых і невядомых асоб, чые імёны не захаваліся да нашых дзён. Неабходна падкрэсліць, што менавіта ў гэтай капітальнай працы знаходзіцца адказ на пытанне, хто такія беларусы і чаму яны завуцца высокаразвітым еўрапейскім народам. Фактычна ў гэтай фундаментальнай працы на 14 136 старонках змешчаны 500 гадоў беларускай гісторыі. Возьмем на сябе смеласць адзначыць, што «Гістарычны слоўнік беларускай мовы» – гэта не толькі навуковы праект стагоддзя беларускай гуманітарнай навукі, але і ґрунтоўны духоўны інстытут адстойвання самабытнасці беларускага народа.

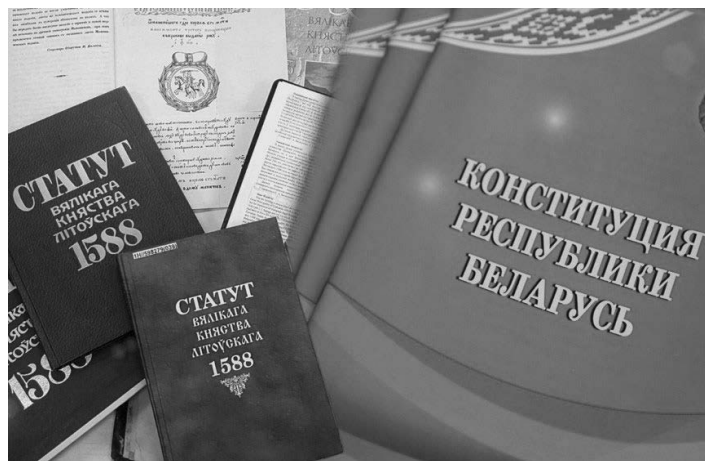
Назапашаны вопыт нацыянальна-культурных традыцый, грамадзянска-патрыятычных ідэалаў і каштоўнасцей знайшоў увасабленне ў гісторыка-прававых дакументах Вялікага Княства Літоўскага. Ужо ў Статутах, прынятых у 1529, 1566 і 1588 гг., быў упершыню ўпарадкаваны

Сёння многія даследчыкі прыводзяць новыя факты значнага ўплыву нацыянальных асветнікаў на фарміраванне духоўна-культурнага светапогляду продкаў беларускага народа. Так, Я. М. Бабосаў адзначае каштоўнасць іх творчай спадчыны. «У пяцідзсяці прадмовах да біблейскіх тэкстаў і ў шасцідзсяці двух пасляслоўях, напісаных выдатным асветнікам Ф. Скарынам, – падкрэслівае акадэмік, – прысутнічае адно з найважнейшых этычных якасцей народа – “згода”. У гэтай якаснай ацэнцы ўвасаблялася імкненне людзей да грамадзянскага і сацыяльнага самаадданага, нават ахвярнага служэння свайму народу і Айчыне, “каб усялякіх намаганняў, і каштоўнасцей для агульнага добра, і Айчыны сваёй ніколі не шкадавалі”» [13, с. 6–7].

Адзначым, што менавіта пад уплывам ідэй цэлай плеяды асветнікаў адбываліся духоўна-культурныя і сацыяльна-палітычныя працэсы і падзеі ва ўсе наступныя перыяды айчыннай гісторыі. Гістарычны вопыт сведчыць аб тым, што калі аднойчы нарадзілася нацыянальная ідэя, то ўжо яна ніколі не сыходзіла з грамадскай свядомасці беларусаў.

¹ «Гістарычны слоўнік беларускай мовы» ствараўся амаль 60 гадоў. Апошні том выдадзены ў 2017 г. Агульны аб’ём выдання складае 14 136 старонак. Слоўнікавыя артыкулы распрацоўвалі некалькі пакаленняў беларускіх мовазнаўцаў, у іх ліку А. Жураўскі, А. Булыка, Т. Блізнюк, І. Будзько, П. Вярхоў, Р. Гамзовіч, А. Груца, Н. Паляшчук, Н. Кажура, І. Крамко, З. Кудрэйка, Г. Лапцёнак, В. Мяснікова, А. Напорка, Н. Пышкала, Л. Рабаданава, С. Рапацэвіч, У. Свяжынскі, З. Турцэвіч, А. Хромчанка, Г. Ціванова, Л. Шыпалава, Г. Федарэнка, Э. Ялоўская, А. Яновіч, Э. Ярмоленка. У працэсе навуковай працы створана картатэка, якая налічвае 1 мільён 60 тысяч картак і ўжо сама па сабе з’яўляецца культурнай каштоўнасцю, бо прадстаўляе ўнікальнае сховішча лексікі даўняй беларускай пісьменнасці.

Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 г. і Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь

гістарычны падзел грамадства на саслоўі (шляхта, духавенства, мяшчане і людзі простыя), вызначалася іх месца ў сацыяльнай іерархіі, заканадаўча замацоўваліся іх правы і абавязкі. Менавіта ў XVI ст. значна актывізаваўся працэс фарміравання беларускай народнасці, развіцця мовы і культуры [14–16].

Няпростым для беларускага народа быў перыяд знаходжання яго ў складзе Рэчы Паспалітай. Вядома, што з канца XIV ст. Вялікае Княства Літоўскае зблізілася з Польскім каралеўствам. Аднак толькі ў 1569 г. на Люблінскім сейме адбылося канчатковае афармленне Уніі і ўтварэнне агульнай дзяржавы – Рэчы Паспалітай. Аб'яднанне ВКЛ з Польшчай ускладніла не толькі развіццё Княства, але і працэс фарміравання беларускага народа. Эліта Рэчы Паспалітай не была зацікаўлена ў развіцці беларусаў як самастойнага народа. Больш таго, рабілася ўсё магчымае, каб сцерці з памяці беларускага народа яго этнічную прыналежнасць. З дзяржаўнага і судовага справаводства паступова выцясялася беларуская мова, а ў 1696 г. яе выкарыстанне як афіцыйнай і пісьмовай мовы было спынена. Ні ва ўрадавых пастановах, ні ў заканадаўчых актах, ні ў прынятых у 1791 і 1793 гг. канстытуцыях не былі адзначаны правы этнічных беларусаў, а таксама іх роля ў стварэнні Рэчы Паспалітай. У выніку мэтанакіраванай палітыкі ўжо ў канцы XVIII ст. большая частка беларускіх магнатаў і шляхты перайшлі ў каталіцызм, арыентуючыся на польскія нацыянальна-культурныя традыцыі. Фактычна беларускі этнас быў разарваны: першую частку складаў так званы палітычны народ (прывілеяваная эліта і шляхта), а другую – праваслаўнае сялянства і бедныя жыхары гарадскіх паселішчаў. Усё гэта ў сукупнасці з сацыяльна-эканамічнымі і ваенна-палітычнымі праблемамі Рэчы Паспалітай адмоўна адбілася на фарміраванні беларускай этнасацыяльнай супольнасці [17, с. 58–59].

У выніку трох падзелаў Рэчы Паспалітай (1772, 1793 і 1795 гг.) беларускія землі былі ўключаны ў склад Расійскай імперыі, што прывяло да ажыўлення гаспадарчага жыцця і актывізацыі нацыянальнай самаідэнтыфікацыі беларусаў. Былі выдадзены гісторыка-этнаграфічныя працы М. Доўнар-Запольскага, У. Завітневіча, М. Янчук, А. Слупскага, у якіх выразна паказваліся нацыянальны дух беларускага жыцця і існаванне беларусаў.

Зараджаўся і пачынаў развівацца беларускі нацыянальна-вызваленчы рух. Ужо ў 90-я гг. XIX ст. у Пецяярбургу і Маскве дзейнічалі гурткі беларускіх студэнтаў, якія пад уплывам сацыял-дэмакратычных ідэй разганулі актыўную нацыянальна-культурную асвету. У 1882 г. студэнты Пецяярбургскага ўніверсітэта А. Марчанка і Х. Ратнер ствараюць групу «Гоман», якая ў 1884 г. пачала выдаваць нелегальны часопіс «Гоман». Упершыню ў гісторыі грамадскай думкі Беларусі гоманаўцы заявілі пра існаванне самастойнага беларускага народа і сфармулявалі прынцыпы вырашэння нацыянальнага пытання [18, с. 87–88].

Нацыянальную самасвядомасць беларускага народа спрабавала абмеркаваць і група ліберальнай інтэлігенцыі ў складзе М. Доўнар-Запольскага, У. Завітневіча, А. Слупскага, Я. Неслухоўскага і іншых, якая склалася ў 1880-я гг. вакол газеты «Мінскі лісток». Упершыню пачалі адкрывацца беларускія пачатковыя школы. Непадалёк ад Стоўбцаў Я. Колас арганізаваў нелегальную школу,

навучанне ў якой ажыццяўлялася на беларускай мове. Значны ўклад у развіццё нацыянальнай школы ўнеслі Цётка (А. Пашкевіч), К. Каганец, М. Багдановіч, В. Ластоўскі, Я. Купала, Я. Колас, С. Палуян. Напрыклад, Цётка напісала для дзяцей кнігі «Першае чытанне для дзетак беларусаў», «Гасцінец для малых дзяцей», «Лемантар». Былі заснаваны першыя беларускія выдавецтвы – «Загляне сонца і ў наша ваконца», «Наша Ніва», «Наша Хата», «Саха», «Палачанін». З’явіліся перыядычныя выданні: газеты «Наша Ніва», «Наша доля», «Гоман», «Беларус», часопісы «Лучынка», «Саха», «Крапіва», альманах «Маладая Беларусь», у якіх друкаваліся творы Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча, А. Гаруна, Ц. Гартнага, З. Бядулі, М. Гарэцкага. Галоўнай тэмай літаратурных твораў пачатку ХХ ст. з’яўляліся гістарычныя лёсы беларускага народа [19–20].

На аснове нацыянальна-культурных гурткоў у 1902–1903 гг. арганізацыйна аформілася першая беларуская палітычная партыя – Беларуская рэвалюцыйная грамада (БРГ), якая неўзабаве была перайменавана ў Беларускую сацыялістычную грамаду (БСГ). Яе стваральнікамі былі браты Іван і Антон Луцкевічы, А. Пашкевіч (Цётка), К. Кастравіцкі (Карусь Каганец), А. Бурбіс, В. Іваноўскі, Ф. Умястоўскі. Лідары Грамады лічылі, што пасля афармлення нацыянальнай сама-свядомасці мясцовых жыхароў з’явіцца магчымасць паставіць пытанне аб праве беларусаў на сваю нацыянальную дзяржаву [21, с. 305–391].

Несумненна, прыкметнай падзеяй пачатку ХХ ст., якая паўплывала на зацвярджэнне беларускага нацыянальнага руху і афармленне дзяржаўнасці і прававога статусу беларускага народа, з’явіўся Усебеларускі з’езд, скліканы ў снежні 1917 г. у Мінску. На гэтым з’ездзе ўпершыню ў гісторыі было абвешчана аб стварэнні беларускай дзяржавы. Ужо ў часовай канстытуцыі БНР з’явілася першая спроба сфармуляваць права беларускага народа на ўладу. Аднак складанае развіццё грамадска-палітычных падзей не дазволіла ў той перыяд прыняць канстытуцыйны дакумент.

У беларускіх канстытуцыях, прынятых у 1919, 1927, 1937 і 1978 гг., не было канстытуцыйнага замацавання паняцця «беларускі народ» і «народаўладдзе». Па-першае, Канстытуцыя БССР, прынятая 3 лютага 1919 г., характарызавалася як дакумент рэвалюцыйнага часу, які быў прыняты ў выніку гвалтоўнай змены грамадскага і дзяржаўнага ладу і скасоўваў усе ранейшыя прававыя ўстаноўкі, якія існавалі да рэвалюцыі. «Уся ўлада ў межах Сацыялістычнае Савецкае Рэспублікі Беларусі, – адзначалася ў дакуменце, – належыць усяму рабочаму насельніцтву, аб’яднанаму ў гарадскіх і сельскіх Саветах». Канстытуцыя БССР, прынятая 11 красавіка 1927 г. VIII Усебеларускім з’ездам Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў, абвясціла рэспубліку дзяржавай дыктатуры пралетарыяту, уся ўлада ў якой «належыць Саветам рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў». У Канстытуцыі 1937 г. былі адлюстраваны факт перамогі сацыялізму, пабудова дзяржавы сацыялістычнай сістэмы гаспадарання, пераростанне дыктатуры пралетарыяту ў агульнанародную дзяржаву, абвешчана ўсеагульнае выбарчае права, замацавана роўнасць грамадзян, пашырана кола правоў і свабод асобы. Канстытуцыя БССР 1978 г. абвясціла пабудову развітога сацыялізму і агульнанароднай дзяржавы, галоўнай сілай у грамадстве і дзяржаве з’яўлялася кампартыя, органы дзяржаўнай улады былі па сутнасці яе прыдаткам [22]. Як вынікае з гэтых важнейшых дзяржаўных дакументаў, катэгорыя «народ як вядучая сіла развіцця грамадства» не была канстытуцыйна замацавана.

Становішча, якое склалася ў 90-х гг. ХХ ст., падштурхнула развіццё грамадска-палітычных падзей. У гэты перыяд адбыліся рэспубліканскія рэферэндумы, а таксама выбарчая кампанія ў прадстаўнічы орган Рэспублікі Беларусь. Важнай палітычнай падзеяй стала прыняцце 15 сакавіка 1994 г. на трынаццатай сесіі Вяроўнага Савета Рэспублікі Беларусь дванаццатага склікання Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Канстытуцыя ўсталявала новую – прэзідэнцкую форму дзяржаўнага кіравання і з’явілася важным крокам на шляху стварэння прававой дзяржавы, у якой забеспячэнне правоў і свабод чалавека было прыярытэтным кірункам дзейнасці ўсіх дзяржаўных органаў. У прэамбуле Асноўнага закона ўпершыню ў гісторыі беларускага народа было запісана: «Мы, народ Рэспублікі Беларусь...».

Зразумела, стратэгія сацыяльна-эканамічнага і грамадска-палітычнага развіцця краіны патрабуе сталай працы, накіраванай на ўмацаванне духоўна-культурнай сферы грамадства і захаванне адзінства дзяржавы. У мэтах паспяховага вырашэння гэтых задач архіважна накіроўваць намаганні на ўдасканаленне дыялогу ў грамадстве. Прычым у прымаемых рашэннях мэтазгодна

Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь

пастаянна падкрэсліваць канстытуцыйную законнасць і неабходнасць іх прыняцця ў адпаведнасці з інтарэсамі большасці беларускага народа. Менавіта з гэтай нагоды ў прэамбуле новай рэдакцыі Канстытуцыі, прынятай на рэферэндуме 27 лютага 2022 г., была захавана традыцыя і запісана: «Мы, народ Рэспублікі Беларусь, зыходзячы з адказнасці за сучаснасць і будучыню Беларусі, усведамляючы сябе паўнапраўным суб'ектам сусветнай супольнасці і пацвярджаючы сваю прыхільнасць агульначалавечым каштоўнасцям, грунтуючыся на сваім неад'емным праве на самавызначэнне, захаванне нацыянальнай самабытнасці і суверэнітэту, засноўваючыся на шматвяковай гісторыі развіцця беларускай дзяржаўнасці, культурных і духоўных традыцыях, сцвярджаючы правы і свабоды чалавека, асновы прававой дзяржавы і сацыяльна справядлівага грамадства, жадаючы забяспечыць мір і грамадзянскую згоду, дабрабыт грамадзян, непахіснасць народаўладдзя, незалежнасць і росквіт Рэспублікі Беларусь...» [1, с. 3].

Сёння ў публічным дыялогу, асабліва ў асяроддзі моладзі, важна пастаянна звяртаць увагу на тое, што ў трэцім артыкуле Канстытуцыі адназначна абвешчана і замацавана галоўная канстытуцыйная норма, у якой падкрэслена: «Адзінай крыніцай дзяржаўнай улады і носбітам суверэнітэту ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца народ. Народ ажыццяўляе сваю ўладу непасрэдна, праз прадстаўнічыя і іншыя органы ў формах і межах, вызначаных Канстытуцыяй» [1, с. 4].

Кожны грамадзянін Рэспублікі Беларусь абавязаны ведаць, што ў Канстытуцыі замацавана галоўнае палажэнне аб тым, што сапраўдным гаспадаром жыцця з'яўляецца народ. Менавіта народ – той «вечны рухавік», які з пакалення ў пакаленне рухае гісторыю па ўзыходзячай лесвіцы цывілізацыйнага развіцця. Народ заўсёды быў і застаецца галоўным суб'ектам гістарычнага працэсу. Народ – гэта краевугольны камень, базавы элемент і першакрыніца дзяржаўнай улады, якому патрэбна абарона ад знешніх і ўнутраных пагроз усімі наяўнымі сіламі і сродкамі. Абарона народа мае вечную актуальнасць, і гэтая праблема мае не толькі навуковую, але і практычную значнасць, паколькі яна закранае інтарэсы ўсіх сацыяльных груп.

Высновы. Такім чынам, кароткае навуковае асэнсаванне працэсу фарміравання беларускага народа, яго ролі і месца ў працэсе ўтварэння нацыянальнай дзяржаўнасці пераканаўча паказвае яго вырашальную ролю і рухавую сілу. Назапашаныя ў навуцы матэрыялы сведчаць, што першыя этнічныя супольнасці на землях Беларусі склаліся ў глыбокай старажытнасці і былі прадстаўлены родаплемяннымі ўтварэннямі, якія пакінулі пасля сябе шэраг археалагічных культур з тыповымі для іх прыкметамі. На працягу многіх стагоддзяў на тэрыторыі сучаснай Беларусі адбывалася актыўнае ўзаемадзеянне розных родаплемянных груп насельніцтва, выпрацоўваліся асаблівасці мовы, культуры, фарміраваліся асаблівы псіхафізічны тып, сацыяльныя навыкі і традыцыі, якія замацоўваліся і атрымліваліся ў спадчыну, выпрацоўвалася этнічная самасвядомасць. У працэсе найскладанейшых падзей этнагенезу беларускі народ не растварыўся і не знік, наадварот, загартаваўся ў выпрабаваннях гістарычных падзей. Дзякуючы магутнай унутранай духоўнай сіле беларускага народа, ад пакалення да пакалення перадаваўся лепшы вопыт духоўна-культурных традыцый і этнапалітычны вопыт суседніх народаў.

Шматвяковы вопыт сведчыць, што поспех дзяржаўнага будаўніцтва сёння шмат у чым залежыць ад свядомага ўдзелу і падтрымкі беларускім народам сацыяльных і грамадска-палітычных задач, якія ажыццяўляюцца ў краіне. Важна на ўсіх узроўнях дзяржаўнай улады і грамадскіх арганізацый пастаянна клапаціцца аб умацаванні палітычнай, эканамічнай і духоўна-культурнай бяспекі краіны. Паспяховае вырашэнне гэтых фундаментальных задач патрабуе не толькі прагназаваць і своечасова выяўляць выклікі і пагрозы, але і выпрацоўваць навукова абгрунтаваныя шляхі іх пераадолення, каб супрацьстаяць у тым ліку фальсіфікацыі гістарычнага мінулага беларускага народа. Неабходна падкрэсліць, што фальсіфікацыя з прычыны сваёй ідэалагічнай накіраванасці аказвае разбуральнае ўздзеянне на гістарычную свядомасць людзей, у першую чаргу на падростаючае пакаленне. Яна знішчае пачуцці патрыятызму і грамадзянскасці, руйнуе сацыяльна-культурную ідэнтыфікацыю моладзі. Вопыт жніўня 2020 г. пераканаўча сведчыць, што перафармацыванне грамадскай свядомасці фактычна стварае ўмовы для падрыхтоўкі і рэалізацыі сцэнарыяў каларовых рэвалюцый. Больш таго, гэтая праблема сёння значна актуалізуецца ўрокамі распаду Савецкага Саюза, а ў нашы дні – падзеямі, якія адбываюцца ва Украіне.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Конституция Республики Беларусь : с изм. и доп., принятыми на респ. референдумах 24 нояб. 1996 г., 17 окт. 2004 г. и 27 февр. 2022 г. – Минск : Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2022. – 79 с.
2. Устав ООН [Электронный ресурс] // Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>. – Дата доступа: 15.06.2022.
3. The events in East Pakistan, 1971: a legal study / Intern. Commiss. of Jurists. – Geneva : [Intern. Commiss. of Jurists], 1972. – 98 p.
4. Народ // Большой юридический словарь / авт.-сост.: В. Н. Додонов [и др.]. – М., 2001. – С. 316–317.
5. Денисов, В. В. Народные массы как субъект исторического процесса / В. В. Денисов // Философия и о-во. – 2010. – № 2 (58). – С. 27–41.
6. Маркс, К. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения : в 50 т. – Изд. 2-е. – М., 1961. – Т. 21. – С. 269–317.
7. Губанов, Н. И. Ницета философии постмодернизма / Н. И. Губанов // Философия и о-во. – 2007. – № 1 (45). – С. 54–68.
8. Гранин, Ю. Д. «Нация» и «этнос»: эволюция подходов и интерпретаций в философии и науке XVIII–XX столетий / Ю. Д. Гранин // Вопр. философии. – 2015. – № 7. – С. 5–16.
9. Исторические условия и предпосылки зарождения государственности / В. Л. Лакиза [и др.] // История белорусской государственности : в 5 т. / Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т истории ; редкол.: А. А. Коваленя (гл. ред.) [и др.]. – 2-е изд. – Минск, 2019. – Т. 1 : Белорусская государственность: от истоков до конца XVIII в. – С. 58–156.
10. Памятники философской мысли Белоруссии XVII – первой половины XVIII в. / В. В. Дубровский [и др.] ; редкол.: А. С. Майхрович [и др.]. – Минск : Навука і тэхніка, 1991. – 318 с.
11. Гісторыя філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі : у 6 т. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т філасофіі. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – Т. 3 : Рэфармацыя. Контррэфармацыя. Барока / [В. Б. Евароўскі і інш. ; рэдкал.: В. Б. Евароўскі і інш.]. – 615 с.
12. Падокшыні, С. А. Філасофская думка эпохі Адраджэння ў Беларусі: ад Францыска Скарыны да Сімяона Полацкага / С. А. Падокшыні. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 285 с.
13. Бабосов, Е. М. Человек и солнце – два неразрывных полюса в универсуме Франциска Скорины / Е. М. Бабосов // Национальная философия в глобальном мире : тез. Первого белорус. филос. конгр., Минск, 18–20 окт. 2017 г. / Нац. акад. наук Беларусі, Ін-т філасофіі ; редкол.: В. Г. Гусаков [и др.]. – Минск, 2017. – С. 6–7.
14. Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 : тэксты, даведнік, каментарыі / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Савец. энцыкл., 1989. – 573 с.
15. Вялікае Княства Літоўскае: ВКЛ : энцыклапедыя : у 2 т. / Беларус. навук.-даслед. ін-т дакументазнаўства і арх. справы, Выд-ва «Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі». – Мінск : Беларус. Энцыкл., 2005–2006. – Т. 2. – 2006. – 790 с.
16. Статут Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага 1588 г.: да 430-годдзя выдання : зб. навук. арт. па матэрыялах канф. / Беларус. дзярж. ун-т ; рэдкал.: С. А. Балашэнка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2018. – 255 с.
17. Дмитрачков, П. Ф. Из истории развития государственности на белорусских землях (вторая половина XVI–XVIII в.) / П. Ф. Дмитрачков // Беларус. думка. – 2009. – № 7. – С. 58–59.
18. Гомон. Белорусское (социально)-революционное обозрение. № 2. 15 ноября 1884 // Публицистика белорусских народников: нелегальные издания белорусских народников (1881–1884) / сост.: С. Х. Александрович, И. С. Александрович. – Минск, 1983. – С. 87–88.
19. Национальная государственность: от идеи – к практической реализации (1917–1918 гг.) / В. Г. Мазец [и др.] // История белорусской государственности : в 5 т. / Нац. акад. наук Беларусі, Ін-т історыі ; редкол.: А. А. Коваленя (гл. ред.) [и др.]. – 2-е изд. – Минск, 2019. – Т. 3 : Белорусская государственность: от идеи к национальному государству (1917–1939 гг.). – С. 54–135.
20. Баландзін, К. І. Гісторыя культуры Беларусі : дапаможнік / К. І. Баландзін. – Мінск : БНТУ, 2014. – 239 с.

21. Идея белорусской государственности и национальное движение / Н. В. Смехович [и др.] // История белорусской государственности : в 5 т. / Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т истории ; редкол.: А. А. Коваленя (гл. ред.) [и др.]. – 2-е изд. – Минск, 2019. – Т. 2 : Белорусская государственность в период Российской империи (конец XVIII – начало XX в.). – С. 260–391.
22. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь: (1994, 1919, 1927, 1937, 1978) : [зборнік]. – Мінск : Маст. літ., 2014. – 294 с.

References

1. *Constitution of the Republic of Belarus: with the amendments and additions adopted at the referendums of November 24, 1996, October 17, 2004 and February 27, 2022*. Minsk, National Center of Legal Information of the Republic of Belarus, 2022. 79 p. (in Russian).
2. *United Nations Charter*. Available at: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (accessed 15.06.2022).
3. International Commission of Jurists. *The events in East Pakistan, 1971: a legal study*. Geneva, 1972. 98 p.
4. People. Dodonov V. N. (et al.). *Big legal dictionary*. Moscow, 2001, pp. 316–317 (in Russian).
5. Denisov V. V. The masses as a subject of the historical process. *Filosofiya i obshchestvo* [Philosophy and Society], 2010, no. 2 (58), pp. 27–41 (in Russian).
6. Marx K., Engels F. *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie* [Ludwig Feuerbach and the End of Classical German Philosophy]. 5. Aufl. Stuttgart, J.H.W. Dietz, 1910. 64 p. (in German).
7. Gubanov N. I. The poverty of philosophy of postmodernism. *Filosofiya i obshchestvo* [Philosophy and Society], 2007, no. 1 (45), pp. 54–68 (in Russian).
8. Granin Yu. D. “Nation” and “ethnos”: evolution of approaches and interpretations in philosophy and science in XVIII–XX centuries. *Voprosy filosofii* [Questions of Philosophy], 2015, no. 7, pp. 5–16 (in Russian).
9. Lakiza V. L. (et al.). Historical conditions and prerequisites for the emergence of statehood. *Istoriya belorusskoi gosudarstvennosti. T. 1. Belorusskaya gosudarstvennost': ot istov do konitsa XVIII v.* [History of Belarusian statehood. Vol. 1. Belarusian statehood: from the east to the end of the 18th century]. Minsk, 2018, pp. 58–156 (in Russian).
10. Dubrovskii V. V., Kashuba M. V., Podokshin S. A., Prokoshina E. S., Sokol S. F., Tsukerman A. Ya. (et al.). *Monuments of philosophical thought in Belarus in the 17th – first half of the 18th centuries*. Minsk, Navuka i technika Publ., 1991. 318 p. (in Russian).
11. Evarouski V. B., Padokshyn S. A., Starastsenka V. U., Saverchanka I. V., Bortnik I. A., Padalinskaya A. A. (et al.). *History of philosophical and socio-political thought of Belarus. Vol. 3. Repharmacy. Counterrepharmacy. Baroque*. Minsk, Belaruskaya navuka Publ., 2013. 615 p. (in Belarusian).
12. Padokshyn S. A. *Philosophical thought of the Renaissance in Belarus: from Francysk Skaryna to Simeon of Polotsk*. Minsk, Belaruskaya navuka Publ., 1990. 285 p. (in Belarusian).
13. Babosov E. M. Man and the sun – two inseparable poles in the universe of Francysk Skaryna. *Natsional'naya filozofiya v global'nom mire: tezisy Pervogo belorusskogo filozofskogo kongressa, Minsk, 18–20 oktyabrya 2017 g.* [National philosophy in the global world: abstract the first Belarusian philosophy congress, Minsk, October 18–20, 2017]. Minsk, 2017, pp. 6–7 (in Russian).
14. *Statute of the Great Principality of Lithuania of 1588: texts, help, comments*. Minsk, Belaruskaya savetskaya entsyklopedyya Publ., 1989. 573 p. (in Belarusian).
15. *Grand Duchy of Lithuania: encyclopedia. Vol. 2*. Minsk, Belaruskaya entsyklopedyya Publ., 2006. 790 p. (in Belarusian).
16. Balashenka S. A. (ed.). *Statute of the Grand Duchy of Lithuania, Russia and Zhemoytsky of 1588: yes 430th year of issue*. Minsk, Belarusian State University, 2018. 255 p. (in Belarusian).
17. Dmitrakhov P. F. From the history of the development of statehood in the Belarusian lands (second half of the 16th–18th centuries). *Belaruskaya dumka* [Belarusian Thought], 2009, no. 7, pp. 58–59 (in Russian).
18. Hubbub. Belarusian (social)-revolutionary review, no. 2. November 15, 1884. *Publitsistika belorusskikh narodnikov: nelegal'nye izdaniya belorusskikh narodnikov (1881–1884)* [Journalism of Belarusian populists: illegal publications of Belarusian populists (1881–1884)]. Minsk, 1983, pp. 87–88 (in Russian).
19. Mazets V. G. (et al.). National statehood: from idea to practical implementation (1917–1918). *Istoriya belorusskoi gosudarstvennosti. T. 3. Belorusskaya gosudarstvennost': ot idey k natsional'nomu gosudarstvu (1917–1939 gg.)* [History of Belarusian statehood. Vol. 3. Belarusian statehood: from idea to national state (1917–1939)]. 2nd ed. Minsk, 2019, pp. 54–135 (in Russian).
20. Balandzin K. I. *History of the culture of Belarus*. Minsk, Belarusian National Technical University, 2014. 239 p. (in Belarusian).
21. Smekhovich N. V. (et al.). The idea of Belarusian statehood and the national movement. *Istoriya belorusskoi gosudarstvennosti. T. 2. Belorusskaya gosudarstvennost' v period Rossiiskoi imperii (konets XVIII – nachalo XX v.)*. [History of Belarusian statehood. Vol. 2. Belarusian statehood during the period of the Russian Empire (late 18th–early 20th century)]. 2nd ed. Minsk, 2019, pp. 260–391 (in Russian).
22. *The Constitution of the Republic of Belarus (1994, 1919, 1927, 1937, 1978)*. Minsk, Mastatskaya litaratura Publ., 2014. 294 p. (in Belarusian).

Информация об авторе

Коваленя Александр Александрович – академик, доктор исторических наук, профессор, академик-секретарь Отделения гуманитарных наук и искусств Национальной академии наук Беларуси (пр. Независимости, 66, 220072, Минск, Республика Беларусь). E-mail: nasb@presidium.bas-net.by

Information about the author

Alexander A. Kovalenya – Academician, D. Sc. (Hist.), Professor, Academic Secretary of the Humanities and Fine Arts Division of the National Academy of Sciences of Belarus (66 Nezavisimosti Ave., Minsk 220072, Belarus). E-mail: nasb@presidium.bas-net.by